

eden âyetlerin ardından sûre, inatçı müşriklerin neler söylediklerini Allah'ın çok iyi bildiğini, Resûl-i Ekrem'in onları inanmaya zorlamak gibi bir görevinin bulunmadığını belirten ve Allah'ın uyarılarından yararlanabilecek iyi niyetli insanlara Kur'an aracılığıyla uyarıda bulunmasını emreden âyetle sona ermektedir.

Hız. Peygamber bayram namazlarında Fâtiha'dan sonra Kâf ve Kamer sûrelerini okumuştur (Müslim, "Şalâtü'l-İdeyn", 14, 15; Nesâî, "Şalâtü'l-İdeyn", 12). Ayrıca bu sûre, Resûlullah'ın özellikle sabah namazlarının ilk rek'atında sıkça okuduğu sûreler arasında yer alır (Dârimî, "Şalât", 66; Müslim, "Şalât", 168-169). Diğer taraftan Hız. Peygamber'in cuma hutbelerinde de çoğunlukla Kâf sûresini okumuş olması sürenin ihtiva ettiği konuların, özellikle âhiretle ilgili açıklamaların ve uyarıların önemine, bunların insanlara sıkça hatırlatılmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Resûl-i Ekrem'in komşusu Ümmü Hişâm bint Hârise, Kâf sûresini cuma hutbelerinde Resûlullah'tan dinleyerek ezberlediğini belirtmektedir (Müslim, "Cum'a", 50-52). Bazı tefsirlerde yer alan, "Kâf ve'l-Kur'ânî'l-mecid'i öğrenin" (Âlûsî, XXVI, 171) ve, "Kim Kâf sûresini okursa Allah onun ölüm sıkıntılarını hafifletir" (Zemahşerî, IV, 13) şeklindeki hadislerin sahih olmadığı kabul edilmiştir (İbn Arrâk, I, 297; Muhammed et-Trablusî, I, 1006).

Kâf sûresi hakkında müstakil çalışmalar da yapılmıştır. İbrâhim Kuşeyrî'nin *Tefsîr-i Sûre-i Kâf* (Samsun Gazi Ktp., nr. 828) ve Abdülmün'im Memdûh Ramâh'ın, *Tefsîru sûreti Kâf ve'l-edilletü fihâ 'ale'l-ba's ve'l-cezâ* (Kahire 1987) adlı eserleri bunlar arasında sayılabilir. Ahmed b. Şâkir el-Huzeyfî, *Uşûlü'l-âkıde min hilâli sûreti Kâf* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1407/1987, Medine, el-Câmîatü'l-İslâmiyye).

BİBLİYOGRAFYA :

Dârimî, "Şalât", 66; Müslim, "Şalât", 165-169, "Şalâtü'l-İdeyn", 14, 15, "Cum'a", 50-52; Nesâî, "Şalâtü'l-İdeyn", 12; Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, XXVI, 93-115; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), IV, 3-13; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, XXVIII, 145-192; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü ihyâi'l-kütübî'l-Arabiyye), IV, 220-231; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, I, 297; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî 'an şedidî'z-za'f ve'l-mevzû' ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408, I, 1006; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXVI, 170-195; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, V, 70-82; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4488-4524; M. Tâhir b. Âşûr, *Tefsîrü'l-tahrîr ve'l-tenvîr*, [baskı yeri ve tarihi yok], XII, 273-334; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân* (trc. Ahmed Asrar), İstanbul 1997, VI, 45-72.

KÂMİL YAŞAROĞLU

KAFDAĞI

Klasik kozmos anlayışlarında arzi çevrelediği kabul edilen efsanevî dağ.

Dinlerde kutsal mekân anlayışının gelişmesine paralel olarak dağlar, ilâh ya da ilâhların ikamet veya tecelli mahalli olduğuna yahut ulûhiyyetle irtibata geçildiğine inanılan yerler olarak saygı görmüştür. Kutsal dağ kültüne hemen hemen bütün kavimlerde rastlamak mümkündür. Bunların bazılarında yeryüzünün veya yer ve gök cisimlerinin üzerinde durduğuna yahut destek görevi üstlendiğine inanılan tabiat üstü unsurları haiz dağ motiflerine rastlanmaktadır. İlk mitolojilerdeki yaygın anlayışa göre yeryüzü bütün kara parçalarının anası olan bu dağ merkez alınarak yaratılmış ve onunla gökyüzünden ayrılmıştır. Bu dağ, çadırı destekleyen direk gibi gökyüzünü taşımakta ve yeryüzünün dengesini korumaktadır. Mevcut bütün dağların da yeraltından birer damarla ona bağlandığı kabul edilir. İptidai kültürlerden itibaren gelişim süreci izlenebilen bu motif İslâm kültüründe Kafdağı adıyla bilinir. Kur'an'da bir bilgi bulunmamasına rağmen tefsir, tarih ve edebiyat literatüründe bu konu genişçe işlenmiştir.

Kafdağı'nın mahiyeti tartışmalıdır. Bazı rivayetlerde somut gerçekliği, coğrafi varlığı olan bir dağ, bazılarında soyut, mistik bir sembol olarak kabul edilmektedir; ancak genel eğilim, dağın coğrafi olarak mevcut olduğu ve dünyayı kuşattığı şeklindedir.

Dünyanın merkezini teşkil eden kutsal dağ inancı Mezopotamya'da, Ural-Alтайlar'da, Cermenler'de, hatta Malakka pigmeleri gibi kavimlerde de görülür. Japonya'da Fuji-Yama, Çin'de K'ouen louen, Hint geleneğinde Lokoloka, Budizm'de Meru dünyanın eksenini kabul edilen kutsal dağlardır.

Yahudi geleneğine göre Süleyman Mâbedi'nin üzerine inşa edildiği kaya (even şetiya) dünyanın merkezidir ve bütün dünyayı taşımaktadır. Yahova buraya tecelli etmiş, yeryüzü burası esas alınarak yaratılmıştır. Hristiyanlara göre ise İsa'nın çarmıha gerildiği Calvaire (Ârâmîce Golgota) tepesi dünyanın merkezinde bulunmaktadır. Burası hem semavî dağın zirvesi hem de Hız. Âdem'in yaratıldığı ve defnedildiği yerdir (bk. DAĞ).

Kur'an'da Kâf sûresindeki kozmolojik âyetlerden (50/6-7) ve İbn Abbas'a dayandırılan, "Allah Teâlâ arzın peşinden onu kuşatan bir deniz, onun arkasından da bir dağ yaratmıştır ki ona Kaf denir. Gökyüzü onun üzerine sarmaktadır..." şeklindeki bir rivayetten (İbn Kesîr, IV, 236-237) hareketle bu sûreyi Kaf dağıyla ilişkilendirenler olmuşsa da müfessirlerin çoğu buna katılmamıştır (Elmalılı, VI, 4494-4495). İslâm literatüründeki Kafdağı motifi esas olarak İbn Abbas ile Vehb b. Münebbih'e kadar götürülen birkaç zayıf rivayete dayandırılmış, bazı tarihçi ve müfessirler de Zerdüşti ve yahudi kaynaklarından aldıkları bilgilerle bu rivayetleri zenginleştirmişlerdir.

Taberî'ye göre Kafdağı parmağı saran yüzük gibi arzi çevrelemekte ve onu sabit tutmaktadır; ona ulaşmak için dört ay süren karanlık bir mesafeyi katetmek gerekmektedir. Bu dağın rengi zümrüt yeşili ve mavidir; gökyüzü rengini ondan almıştır. Bütün dağlar ona bağlı olduğundan yeryüzünün sürekli sallanmasını engellemektedir (*Chronique de Tabari*, I, 33). Yâkût da Kafdağı'nın zümrütten teşekkül ettiğini (*Mu'cemü'l-büldân*, I, 158), gökyüzünün onun üzerine sarktığını belirtmiş, güneşin onda batıp ondan doğduğu, arkasında başka âlemlerin bulunduğu, ötesini kimsenin bilmediği şeklindeki rivayetleri aktarmıştır (*a.g.e.*, IV, 18). Bazı rivayetlerde ise Kafdağı'nın kendisine dayandığı, "veted" olarak adlandırılan kaya zümrüttendir. Kazvî'nin aktardığı bir rivayette desteği olmadığı için arzın başlangıçta sallandığı, Allah'ın yarattığı bir meleğin arzi omuzları üzerine alıp elleriyle tuttuğu ve yeşil yakuttan dört köşeli bir kayaya dayandığı zikredilmekte (*'Acâ'ibü'l-ma'âlu'kât*, s. 145), Allah'ın bir kavmi helâk etmek istediğinde bu görevli meleğe Kafdağı'na bağlı dağlardan birini hareket ettirmesini emrettiği belirtilmektedir (*a.g.e.*, s. 170). İbnü'l-Verdî ise Kafdağı'nın damarlarının yukarıda belirtilen ve Kur'an'da geçen (Lokmân 31/16) yakut kayaya bağlı olduğunu, onun yeryüzüyle birlikte denizleri de kuşattığını ifade etmiştir (*Harîdetü'l-'acâ'ib*, s. 12).

Kafdağı'nın arkasındaki bölgenin meleklerle dolu olduğu, ötesinde başka âlemlerin bulunduğu, bunlardan birinin altından, yetmişinin gümüşten, yedisinin de miskten yaratıldığı, her birinin 10.000 günlük yol uzunluğunda olduğu ve burarlarda meleklerin veya cinlerin oturduğu rivayet edilmektedir.

Bu efsanenin alâkalandırıldığı bir baş-ka figür de Araplar'ın "ankâ", İranlılar'ın "sîmurg", Türkler'in "zümrüdüanka" diye adlandırdıkları kuştur. Bunun dağın tepesinde köşke benzeyen bir yuvada yaşadığı, insanlar gibi düşünüp konuştuğu, çok geniş bilgi ve hünerlere sahip olduğu, kendisine başvuran hükümdar ve kahramanlara akıl hocalığı yaptığı ileri sürülmektedir.

Kafdağı motifi edebiyatta da kullanılır. Ferîdüddin Attâr, *Manîku't-tayr* adlı eserinde Kafdağı'na ve sîmurga ulaşmak isteyen kuşların yolculuğunu "hikmetin bulunduğu uzak ülke" sembolizmi çerçevesinde işlemiş, Firdevsî'nin *Şâhnâme*'si ve binbir gece masallarında da aynı konu ele alınmıştır.

İslâm kültüründeki Kafdağı motifinin ağırlıklı olarak eski İran Zerdüşti geleneğinden etkilendiği anlaşılmaktadır. Zerdüştilik'teki kozmoloji anlayışına göre dünya yedi bölgeye (Karşavar) ayrılmış olup bunlardan insanların yaşadığı Hvanîrat bölgesindeki Elburz (Hara) dağı yüzünü sabit tutmaktadır. Bütün dağların kendisine bağlı bulunduğu, değerli madenlerden meydana gelen ve doğa üstü varlıkların mekânı olan Elburz'un İran kültür dünyasının kuzeyini çevreleyen dağ silsilesiyle aynı sayılması, Kafdağı'nın da Kafkas dağları ile alâkalandırılması, anka kuşuna karşılık sîmurg kuşu motifinin bulunması İslâm kültüründeki Kafdağı motifinin kaynakları açısından önemli benzerliklerdir. Öte yandan Kafdağı'nın çıkış noktası olarak bahsedilen zümrüt kaya ile İbrânî efsanesinde Yahova tarafından okyanusun derinliklerine daldırılan arzin göbek taşı şetiya arasındaki benzerlik de Kafdağı motifinin bir diğer kaynağına işaret etmektedir. Ayrıca yahudi dinî literatüründe Tevrat'taki (Tekvîn, 1/2) tohu (boşluk) kelimesi yorumlanırken yeryüzünün etrafını boşluğun bir çizgi (kaf) gibi kuşattığı belirtilir (Haqîqa 12a). Burada kullanılan İbrânîce kaf kelimesi "hat" anlamına gelmektedir; dolayısıyla İran sürgününü yaşayan yahudiler, muhtemelen Zerdüştilik'teki dağ motifini kendilerinden birtakım unsurlar katarak Arap yarımadasına taşımışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Chronique de Tabari* (trc. H. Zotenberg), Paris, ts., I, 33; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 158; IV, 18; Zekerîyâ b. Muhammed el-Kazvînî, *'Acâ'ibü'l-ma'âlu'kât* (nşr. F. Wüstenfeld), Leiden 1849, s. 145, 170; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Marâşî), Beyrut 1408/1988, IV, 236-237; Sirâceddin İb-

nü'l-Verdî, *Harîdetü'l-'acâ'ib* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Halep 1411/1991, s. 12; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 4494-4495; Abdülkadir İnan, "Türk Boylarında Dağ, Ağaç ve Pınar Kültü", *Reşid Rahmeti Arat İçin*, Ankara 1966, s. 272-277; J. Campbell, *Oriental Mythology*, London 1982, s. 40, 105-107, 112; M. Streck - [A. Miquel], "Kâf", *El²* (İng.), IV, 400-402; W. L. Reed, "Mount, Mountain", *IDB*, II, 452; Diana L. Eck, "Mountains", *ER*, X, 130-134.

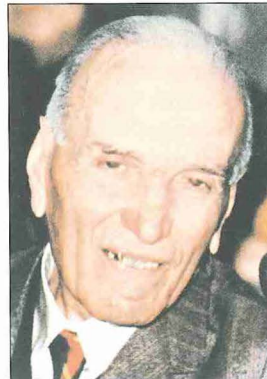
KÜRŞAT DEMİRCİ

KAFESOĞLU, Halil İbrahim (1914-1984)

Türk kültür tarihçisi ve fikir adamı.

Ocak 1914'te Burdur'un Tefenni ilçesinde doğdu. Babası ilçenin "Kafesler" ailesinden Recep, annesi Hatice Hanım'dır. Kafesoğlu, babasının I. Dünya Savaşı'nda Erzurum cephesinde şehid düşmesi üzerine dedesi Hacı Mehmed Ağa'nın yanında Tefenni ilk mektebini ve İzmir Muallim Mektebi'ni bitirdi (1932). Bir süre Afyon'da memur olarak görev yaptı. 1936'da girdiği Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Hungaroloji, Ortaçağ Tarihi ve Türk Dili bölümlerinde yüksek tahsilini tamamladı (1940). Aynı fakültede ilmi yardımcı iken çağırıldığı ikinci askerlik hizmetinden terhisinin ardından Asya Türk tarihi ve kültürü konularında doktora yapmak üzere 1943'te Budapeşte Üniversitesi'ne gönderildi. II. Dünya Savaşı'nın iyice şiddetlenmesi öğrenimi aksattığı için A. Alföldi, Gyula Nemeth, Louis Ligeti gibi Türkiyatçıların derslerine ancak iki sömestr devam edebildi. Savaşı yaşadıktan ve şehri ele geçiren Rus kuvvetlerinin elinden birkaç defa kaçıp kurtulduktan sonra 1945 Nisanında yurda döndü.

Kısa bir müddet Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde çalışan Kafesoğlu, 1945'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakülte-

Halil
İbrahim
Kafesoğlu

si'nde Ortaçağ tarihi asistanlığına tayin edildi. Mükrimin Halil Yinanç'ın yanında Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'a dair hazırladığı tezle doktor (1949), "Harezmşahlr Devleti Tarihi" adlı çalışması ile de doçent oldu (1953). 1954-1955 yıllarında Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü başkanlığı yaptı. Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin ilk hocalarından olan Kafesoğlu 1962'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne döndü. Aynı yıl profesör oldu ve Umumi Türk Tarihi Kürsüsü'nde Zeki Velidi Togan ile çalışmaya başladı. Emekliye ayrıldığı Ocak 1983'e kadar adı geçen kürsünün başkanlığını yürüttü.

Kafesoğlu 1958, 1968, 1972 yıllarında Fransa ve İngiltere'de ilmi incelemelerde bulundu. 1965'te Danimarka'nın Helsingor şehrinde toplanan Avrupa Konseyi devletlerinin "Orta Dereceli Okullarda Tarih Kitapları" seminerinde Türkiye'yi temsil etti. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı ve Kültür Bakanlığı'nda danışma kurulu üyeliği yaptı. "1000 Temel Eser" heyetinde görev aldı. 1961-1967 ve 1977-1981 yıllarında *İslâm Ansiklopedisi*'nin yayın kurulunda çalıştı. 1967-1968'de ayrıca İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu müdürlüğünü üstlendi. Türkiyat, İslâm Tetkikleri, Şarkiyat, Tarih Araştırmaları, Türk Kültürünü Araştırma enstitüleri ve 1983'ten itibaren Türk Tarih Kurumu üyeliklerinde bulundu. 18 Ağustos 1984'te İstanbul'da öldü ve Edirnekapi Şehitliği'ne defnedildi.

Meslekî çalışmalarının yanı sıra sosyal alanlarda da faaliyet gösteren Kafesoğlu Türkiye Muallimler Birliği başkanlığı (1956-1957), Milliyetçi Öğretmenler Sendikası genel başkanlığı (1964-1968), İstanbul Milliyetçi Öğretmenler Birliği başkanlığı (1964-1970) görevlerinde bulundu. Aydınlar Ocağı'nın kurucu üyesi ve ilk başkanı (1970-1974) olan Kafesoğlu'na *Türk Millî Kültürü* adlı eseri dolayısıyla 1978'de Türkiye Millî Kültür Vakfı'nın "büyük armağan"ı, 1982'de Aydınlar Ocağı'nın "üstün hizmet armağanı", 1984'te Boğaziçi Yayınevi "kültür büyük ödülü", 1984'te Millî Kültür Vakfı'nca "Türk millî kültürüne hizmet şeref armağanı" verilmiştir.

Selçuklu tarihine dair çalışmaların ardından İslâm öncesi Türk tarih ve medeniyetine yönelen Kafesoğlu, Osmanlı tarihiyle meşgul olanların Selçuklu ve İslâmiyet öncesi Türk tarih ve kültürünü de iyi bilmesi gerektiği görüşündedir. Ona göre Türk tarihinin başlangıç kısmı üze-